

Ewa Andrysiak

Alfons Józef Ignacy Parczewski (1849-1933)

Biuletyn Szadkowski 6, 7-42

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ewa Andrysiak*

**ALFONS JÓZEF IGNACY PARCZEWSKI
(1849–1933)**

*prawnik, działacz społeczny i polityczny,
profesor Uniwersytetu Warszawskiego oraz Uniwersytetu Stefana
Batorego w Wilnie*

A. Parczewski związany jest z Szadkiem poprzez położone w pobliżu miejsce urodzenia (Wodzierady), a przede wszystkim poprzez fakt opracowania opublikowanej w 1870 r. *Monografii Szadku*, która do dziś stanowi nieocenione źródło wiedzy o historii miasta i jego mieszkańcach.

Dzieciństwo i młodość

Alfons Józef Ignacy urodził się 15 listopada 1849 r. w majątku Wodzierady, który wniosła do swego małżeństwa jego matka. Pochodził ze starej szlacheckiej rodziny, sięgającej rodowodem wieku XV. Był synem Hipolita Parczewskiego i Aleksandry Barbary z Bajerów herbu Leliwa. Ojciec – ziemianin – był oficerem wojsk Księstwa Warszawskiego, później członkiem rady powiatu odolanowskiego, sędzią pokoju powiatu kaliskiego, członkiem rady województwa kaliskiego oraz rady powiatu sieradzkiego. W latach 1856–1860 pełnił funkcję radcy Dyrekcji Szczegółowej Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego w Kaliszu¹.

Matka Aleksandra prowadziła w Wodzieradach od 1861 r. szkołę elementarną. W czasie powstania styczniowego wraz z mężem pomagała powstańcom, za co Hipolit Parczewski był

---

* E Andrysiak, dr, jest kierownikiem działu informacyjno-bibliograficznego Książnicy Pedagogicznej im. A. Parczewskiego w Kaliszu, członkiem zarządu Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk oraz prezesem Towarzystwa Przyjaciół Książki w Kaliszu.

¹ H. Parczewski urodził się 1 stycznia 1819 r. we Włyniu pod Wartą, zmarł 18 stycznia 1912 w Poznaniu, pochowany został w Kaliszu w grobie rodzinnym na cmentarzu miejskim przy ul. Górnośląskiej.

więziony. Po zamknięciu szkoły (1864)², udała się do Czech, gdzie przebywała już wcześniej, kiedy po upadku powstania 1830/1831, w którym brał udział jej ojciec, wyjechała tam cała rodzina. W Czechach nauczyła się języków czeskiego i słowackiego, co wykorzystała później dokonując przekładów, m.in. utworów J. Vrchlickiego i V. Beneša Třebizskiego. Interesowała się także ruchem narodowym Łużyczan, wielokrotnie przebywała w Budziszynie. Była działaczką ruchu kobiecego, w latach 1874–1879 właścicielką pracowni rzemieślniczej dla kobiet w Kaliszu³.

Ze związku Hipolita z Aleksandrą (ślub w 1840 r.) przyszło na świat sześćcioro dzieci, trzech synów: Aleksander i Juliusz (zmarli w dzieciństwie) oraz Alfons i trzy córki: Wanda i Zofia (zmarłe także w dzieciństwie) oraz Melania Józefa, późniejsza działaczka społeczna, kulturalna i polityczna, pisarka i publicystka⁴.

Nauki początkowe pobierał Parczewski razem z siostrą w domu. Po latach tak wspomina ten okres: *„Początki wykształcenia od bardzo inteligentnej matki, potem udzielał go jako domowy nauczyciel b. inspektor szkół rządowych Juliusz Teplicki, wreszcie w gimnazjum w Kaliszu”*⁵. W czasie powstania styczniowego towarzyszył rodzicom w ich wyprawach z zapasami żywności dla oddziałów powstańczych, a niekiedy sam dostarczał

---

² Wówczas zapewne rozważana była decyzja o sprzedaży Wodzierad, o czym świadczy fragment listu Aleksandry Parczewskiej do syna z 24 czerwca 1864 r.: *„Moje dziecko przez Wuję niech się koniecznie o kupca na Wo... [Wodzierady] stara, choć to już po S. Janie, ale nie powinno być teraz tak trudno o kupca, gdyż powszechnie głoszą, że czynsze [nieczytelne] będą splacone i kolej ma przechodzić przez Szadkowskie, [nieczytelne] Ty możesz [nieczytelne] tak znasz idź do P. Brudzińskiego i przypomnij mu od tego los nasz dalszy im prędzej sprzedaż nastąpi”*.

³ A. Parczewska urodziła się 4 grudnia 1822, zmarła 27 stycznia 1895 w Kaliszu, pochowana została w grobie rodzinnym na cmentarzu miejskim przy ul. Górnośląskiej.

⁴ M. Parczewska (ur. 18 grudnia w Wodzieradach, zm. 19 sierpnia 1920 w Kaliszu, pochowana w grobie rodzinnym na cmentarzu miejskim przy ul. Górnośląskiej) razem z matką prowadziła pracownię rzemieślniczą dla kobiet. W 1905 r. była założycielką Stowarzyszenia Narodowego Kobiet Polskich w Kaliszu, któremu przewodniczyła. Znana z działań (prowadzonych wspólnie z bratem) na rzecz umacniania polskości i budzenia świadomości narodowej na kresach zachodnich.

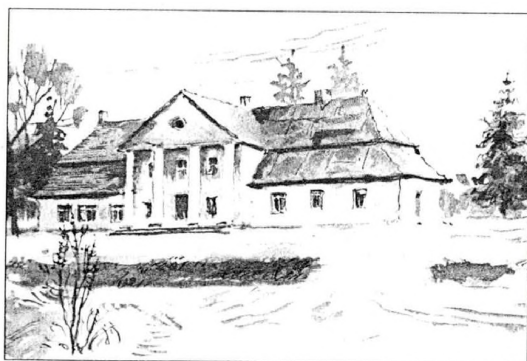
⁵ Archiwum rodziny Meysztowiczów w Krakowie, Notaty biograficzne [A. Parczewskiego], maszynopis, s. 1.

potrzebny prowiant. Podejmował próby wstąpienia do oddziałów powstańczych.

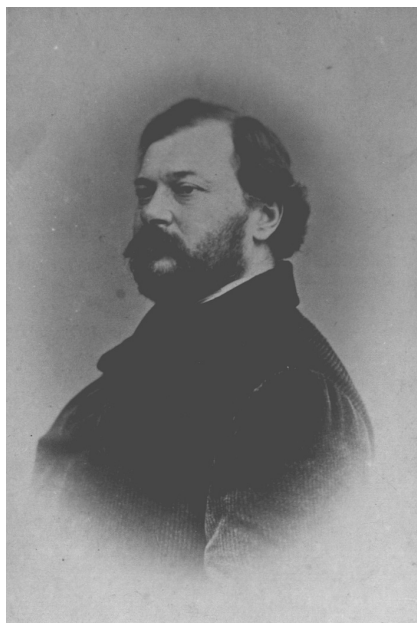
Fot. 1. Alfons Parczewski

Źródło: Kalisz, Książnica Pedagogiczna im. A. Parczewskiego

Fot. 2. Dwór Parczewskich w Wodzieradach – mal. W. Kościelniak

Źródło: zbiory własne autorki

Fot. 3. Hipolit Parczewski, ojciec Alfonsa
Źródło: Kalisz, Książnica Pedagogiczna im. A. Parczewskiego

„Aż rwała się dusza do szeregów – sięść na koń i marsz na Moskale! Że dobrze konno jeździłem i strzelać też umiałem, prosilem dowódców o przyjęcie do oddziału”⁶. Spotkał się z odmową, miał wówczas 14 lat. W marcu 1864 r. w Gimnazjum Filologicznym w Kaliszu przystąpił do egzaminu wstępnego, w wyniku którego zakwalifikowany został do piątej klasy. W następnym roku uzyskał maturę i wstąpił na Wydział Prawa i Administracji Szkoły Głównej Warszawskiej. W 1869 r. otrzymał stopień magistra prawa i administracji w zrusyfikowanym Cesarskim Uniwersytecie Warszawskim, powołanym w miejsce zlikwidowanej Szkoły Głównej, a jego praca magisterska zatytułowana *Rozwój historyczny ekonomiki*, opublikowana została na łamach „*Ekonomisty*” w tym samym roku. Wcześniej, w 1867 r.,

---

⁶ A. Parczewski, *Moje wspomnienia szkolne z Kalisza (1864–1865)* [w:] *Pamiętnik Zjazdu Wychowawców Szkół Kaliskich, 8–9 wrzesień 1923*. Kalisz [1924], s. 75.

w ogłoszonym przez wydział konkursie, otrzymał pochwałę za rozprawę pt. *O zabójstwie*.

Fot. 4 . Aleksandra z Bajerów Parczewska, matka Alfonsa
Źródło: Kalisz, Książnica Pedagogiczna im. A. Parczewskiego

Aplikację sądową rozpoczął w Trybunale Cywilnym w Warszawie 29 września 1869 r., w czasie jej trwania przeszedł wszystkie wymagane przez prawo instancje. Przez kilka ostatnich miesięcy pracował w Archiwum Głównym Królestwa Polskiego, w celu praktycznego zapoznania się z językiem i pismem dawnych akt polskich. Z pracą w archiwum miał do czynienia już wcześniej, podczas wakacji był w archiwum kaliskim, w którym pracował wówczas Józef Szaniawski.

Praca zawodowa

W listopadzie 1872 r. powrócił do Kalisza, gdzie rozpoczął pracę pełniącego obowiązki adwokata przy tutejszym Trybunale Cywilnym. Prowadził kancelarię adwokacką przy Wrocławskim Przedmieściu nr 541 (obecnie ul. Śródmiejska), którą w roku 1874 przeniósł na ul. Mariańską. W czerwcu 1876 r. mianowany został adwokatem przysięgłym w Kaliszu, na stanowisku tym pozostał do

września 1917 r. Od roku 1883 pełnił także obowiązki obrońcy przy Sądzie Biskupim we Włocławku. Jako adwokat pracował w Kaliszu do wybuchu I wojny światowej.

28 kwietnia 1878 r. ożenił się z Aleksandrą Bochdan⁷, z którą miał córkę Reginę Melanię⁸. Z żoną przez wiele lat pozostawał Parczewski w separacji. Aleksandra mieszkała w Zakopanem, prowadziła tam od 1909 r. pensjonat „Zacisze” przy ul. H. Sienkiewicza 19.

Po zniszczeniu Kalisza w sierpniu 1914 r. Parczewski opuścił miasto i przeniósł się do Warszawy. Tam w 1915 r. włączył się w organizowanie warszawskiej uczelni wyższej. Brał udział w opracowaniu założeń programowych i organizacyjnych Uniwersytetu Warszawskiego. Został pierwszym dziekanem Wydziału Prawa i Nauk Politycznych. Funkcję tę pełnił do maja 1919 r., wykładał jednocześnie prawo kanoniczne i małżeńskie. Za zasługi położone przy organizowaniu wydziału otrzymał tytuł profesora honorowego.

Miał też Parczewski swój udział przy tworzeniu Wydziału Teologii Ewangelickiej. Starania w tym kierunku rozpoczęły się w lutym 1919 r., a do przygotowanego przez Parczewskiego i złożonego przez senat akademicki wniosku (25 czerwca 1919 r.) Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego ustosunkowało się pozytywnie i 1 kwietnia 1920 r. erygowało cztery katedry zwyczajne teologii ewangelickiej. Wydział Teologii Ewangelickiej uruchomiony został w roku akademickim 1920/1921, kiedy Parczewski wykładał już w Wilnie.

---

⁷ A. Bochdan (urodzona w 1856 r. we Lwowie, zmarła 9 stycznia 1929 r. w Zakopanem), córka Hipolita Bochdana herbu Bończa, właściciela Zadwórze, Bochdanówki i in. w Galicji, pozastłubowego majora c.k. wojsk austriackich, b. prezesa rady powiatowej w Przemyślanach i Amelii Konopczanki herbu Nowina.

⁸ R. M. Parczewska (urodziła się w 1879 r. w majątku Ubień na Podolu, zmarła zaś 17 stycznia 1959 r.). Ukończyła gimnazjum Sióstr Niepokalanek w Jazłowcu (klasztor Niepokalanego Poczęcia NMP), przez pół roku była w nowicjacie. W 1912 r. wyszła za mąż za Mieczysława Sędzimir, obywatela miasta Krakowa i członka rady miejskiej, z którym miała córkę Antoninę (ur. 1918). Regina Sędzimir prowadziła w Zakopanem pensjonat. Po śmierci pochowana została obok matki na nowym cmentarzu w Zakopanem przy ul. Nowotarskiej.

Ogromne zasługi położył A. Parczewski przy organizacji Uniwersytetu Wileńskiego. W grudniu 1918 r. w jego mieszkaniu w Warszawie odbyło się spotkanie, na którym przybyły z Wilna prof. Stanisław Władyczko przedstawił referat *W sprawie wskrzeszenia uniwersytetu polskiego w Wilnie*. Związał się wówczas 12-osobowy Warszawski Komitet Odrodzenia Wszechnicy Polskiej w Wilnie, na czele którego stanął Parczewski. W styczniu 1919 r. Komitet Edukacyjny w Wilnie powołał Parczewskiego na stanowisko Dziekana Wydziału Prawa, którego organizacją zajął się w czerwcu tego roku po przeniesieniu się do Wilna⁹. Od maja 1920 r. był Parczewski profesorem zwyczajnym prawa kanonicznego. Funkcję dziekana Wydziału Prawa odrodzonego Uniwersytetu Stefana Batorego pełnił w latach 1919–1922, następnie, w okresie 1922–1924 był rektorem uniwersytetu (1922/1923, 1923/1924), a w roku akademickim 1924/1925 prorektorem, później (do 1930 r.) wykładowcą. Od 1919 r. prowadził wykłady z prawa kanonicznego i prawa małżeńskiego, w pierwszych latach pobytu w Wilnie wykladał także historię ustroju Polski i Litwy oraz historię prawa na Zachodzie Europy. Za czasów swojego rektoratu podjął inicjatywę powołania Wydziału Rolniczego. Czynnie uczestniczył w pracach Komisji Bibliotecznej Wileńskiej Biblioteki Publicznej i Biblioteki Uniwersyteckiej.

W roku 1929 z okazji 350. rocznicy powołania Uniwersytetu w Wilnie i 10. rocznicy działalności w niepodległej Polsce Uniwersytet Wileński nadał Parczewskiemu tytuł doktora *honoris causa*, a rok później (1 października 1930 r.), kiedy ustępował z katedry uniwersyteckiej, a jednocześnie obchodził jubileusz 60-lecia pracy naukowej i zawodowej, uczelnia przyznała mu tytuł profesora honorowego¹⁰.

Działalność społeczna

Jeszcze w czasie pobytu w Warszawie w latach 1871–1872 działał Parczewski społecznie. Pracował w Wydziale Czyteln przy

---

⁹ W Wilnie tworzył Parczewski Wydział Prawa i Nauk Społecznych.

¹⁰ Szerzej na temat działalności zawodowej patrz: E. Andrysiak, *Książka i ludzie książki w życiu i pracy Alfonsa Parczewskiego*, Kalisz 2005.

Towarzystwie Dobroczynności, początkowo jako pomocnik zarządzającego czytelnią przy ul. Czerniakowskiej, następnie kierownik czytelni na ulicy Bednarskiej. 18 lutego 1870 r. wystąpił po raz pierwszy publicznie z odczytem pt. *O rozwoju ekonomii politycznej*, z którego dochód przekazano na rzecz Warszawskiego Towarzystwa Dobroczynności.

Po powrocie do Kalisza włączył się także w nurt pracy społecznej. Działal w licznych organizacjach i stowarzyszeniach, często powstających z jego inicjatywy, włączał się w akcje odczytowe. W reaktywowanym z jego inicjatywy Towarzystwie Dobroczynności był członkiem Rady Gospodarczej, przez dwa lata także wiceprezesem, w roku 1881 objął kierownictwo utworzonej przez Towarzystwo kasy pożyczkowej dla ubogich rzemieślników, udzielającej nieoprocentowanych pożyczek.

Także z jego inicjatywy założone zostały w Kaliszu Towarzystwo Kredytowe Miejskie, w którym w latach 1886–1905 z wyboru pełnił funkcję dyrektora, oraz oddział Towarzystwa Popierania Przemysłu i Handlu (zał. grudzień 1896 r.), któremu w latach 1900–1903 prezesował.

W 1893 r. został członkiem zarządu utworzonej Kasy Pożyczkowej Przemysłowców Kaliskich, a po jej przekształceniu w Towarzystwo Wzajemnego Kredytu (1899) członkiem jego rady. W Towarzystwie był aktywny do 1906 r. W latach 1899–1911 działał w Towarzystwie Pożyczkowo-Oszczędnościowym w Kaliszu (zał. 1899), w którym był prezesem rady. W Kaliskiej Straży Ogniowej, w której także się udzielał, kilkakrotnie wybierano go na dyrektora rady straży. Przez dłuższy czas był członkiem połączonego dozoru kościelnego parafii kaliskich.

Znalazł się też Parczewski w szeregach reaktywowanego w październiku 1882 r. Towarzystwa Muzycznego w Kaliszu, w roku następnym został członkiem komisji rewizyjnej, a 16 czerwca 1886 r. wszedł w skład zarządu Towarzystwa. W okresie od 22 listopada 1891 r. do 9 grudnia 1906 r. pełnił funkcję prezesa, później mianowany został dożywotnim prezesem honorowym. Za swojej prezesury zainicjował zjazdy śpiewacze lutni krajowych, które odbyły w Warszawie (1895), Kaliszu (1897) i Łodzi (1898).

W latach dziewięćdziesiątych XIX w. był Parczewski członkiem Rady Opiekuńczej Prywatnej Szkoły Realnej. W 1905 r.

działal w Komitecie Założenia Średniej Szkoły Handlowej z wykładowym językiem polskim. Oczywiście nie zabrakło go w szeregach utworzonego w mieście w 1907 r. oddziału Towarzystwa Prawniczego, któremu jakiś czas prezesował. W latach 1913–1914 funkcję prezesa pełnił w kaliskim oddziale Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego.

Poza działalnością w stowarzyszeniach włączał się Parczewski w inne inicjatywy na terenie miasta, m.in. w 1878 r. razem z Edmundem Idzikowskim wystąpił o zezwolenie na wydawanie „Gazety Kaliskiej”, w 1900 r. był organizatorem wystawy archeologicznej i zabytków sztuki, w marcu 1905 r. wszedł w skład delegacji społeczeństwa Królestwa Polskiego do Petersburga w sprawie przywrócenia języka polskiego w szkołach, uczestniczył w organizacji strajku szkolnego.

Osiedlenie się w 1914 r. w Warszawie, a następnie w Wilnie nie zakończyło kontaktów Parczewskiego z Kaliszem. Występował m. in. w sprawie odszkodowania dla miasta za zniszczenia dokonane w sierpniu 1914 r., podczas wizyt w mieście wygłaszał odczyty, w styczniu 1919 r. zaproponował utworzenie wyższej uczelni, we wrześniu 1923 r. wziął udział w Zjeździe Wychowawców Szkół Kaliskich.

Honorowym członkostwem obdarzył Parczewskiego w 1919 r. Kaliski Oddział Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości, a w 1928 r. takim samym tytułem Stowarzyszenie Właścicieli Nieruchomości w Kaliszu. W 1927 r. znalazł się w gronie członków założycieli Towarzystwa Przyjaciół Książki w Kaliszu, które w roku 1930 przyznało mu członkostwo honorowe. W roku 1930 objął patronat nad pracami Komitetu 25-lecia Kaliskiego Obchodu Walki o Szkołę Polską.

Przez kilka dziesięcioleci odbywał Parczewski podróże na Łużyce. Podczas pierwszej w roku 1875 nawiązał kontakty z działaczami łużyckimi – Michałem Hórnikiem¹¹ i Janem

---

¹¹ Michał Hórnik (1833–1894), górnołużycki poeta i działacz narodowy, prezes Towarzystwa Macierzy Łużyckiej; założyciel i redaktor czasopism łużyckich: „Časopis Maćicy Serbskeje”, „Katholski Posol”, „Lužičan”.

Arnoštem Smolerjem¹², później z Arnoštem Muką¹³, z którymi później przez lata utrzymywał kontakty korespondencyjne. Począwszy od 1875 aż do roku 1906 Parczewski bywał na Łużycach (Górnych lub Dolnych) co roku (czasami kilka razy do roku), brał wówczas udział w walnych zebraniach Macierzy Serbskiej, które odbywały się w środę po Wielkiej Nocy. Latem 1880 r., razem z A. Muką, Parczewski odbył kilkutygodniową pieszą wycieczkę po Łużycach Dolnych, badając granice lużyckiego obszaru etnograficznego. W tym samym roku z jego inicjatywy utworzono oddział Macierzy Łużyckiej w Chociebużu na Dolnych Łużycach oraz Towarzystwo Pomocy dla Studiujących Serbów (Łużyczan), które obdarzyło go członkostwem honorowym. Potrzebę powołania obu instytucji przedstawił Parczewski na walnym dorocznym zebraniu Macierzy, a przygotowane przez siebie wnioski czytał sam po lużycku. Towarzystwo Macierzy Łużyckiej w Budziszynie, doceniając jego zasługi jako mecenasa piśmiennictwa lużyckiego (od 1875 r. członka Macierzy) i inicjatora oddziału Macierzy w Chociebużu, przyznało Parczewskiemu w 1880 r. członkostwo honorowe. Był Parczewski również członkiem honorowym Towarzystwa Studenckiego Seminarzystów Serbskołużyckich „Swoboda” oraz Stowarzyszenia Słowiańskiego na Gimnazjum (Societas slavica budillinensis).

W 1896 r. przyczynił się do zorganizowania pawilonu lużyckiego na wystawie w Dreźnie, o czym pisał w tym samym roku w artykule pt. *Łużyce na wystawie drezdeńskiej*¹⁴. Wspomnienia na temat Łużyc pt. *Mój preni wopyt w Łużicy* opublikował w 1906 r. w „Łużicy”, a także dwa lata przed śmiercią w 1931 r. w numerze „Ruchu Słowiańskiego” – *Z Łużyc*

---

¹² Jan Arnošt Smoler (1816–1884), wybitny lużycki działacz narodowy, współzałożyciel stowarzyszenia Maćica Serbska (1847), założyciel własnego wydawnictwa i drukarni, redaktor czasopism, m.in. „Časopisa Maćicy Serbskeje”, „Serbskich Nowin”.

¹³ Arnošt Muka (1854–1932), filolog i sławista, najwybitniejszy uczoney i wielki patriota serbołużycki, długoletni prezes Macicy Serbskeje, założyciel i redaktor czasopisma „Lužica” (1882-1937), 1894-1932 redaktor „Časopisa Maćicy Serbskeje”, wydawca książek serbołużyckich. Najważniejsze dzieła: *Laut und Formenlehre der niedersorbischen Sprache* (1891) i *Thesaurus linguae inferioris sorabicae* (1921–1928).

¹⁴ Dział literacko-artystyczny „Kraju” 1896, nr 36.

i o Łużycach. Kilka wspomnień i uwag, fragmenty tych ostatnich przypomniano w publikacji *Podróże Polaków na Łużyce w XIX wieku*¹⁵. W 1922 r. w „Kurierze Polskim” (nr 351) wydał artykuł zatytułowany *O pomoc dla Łużyczan*.

Jeszcze w 1923 roku uczestniczył Parczewski w Warszawie w zebraniu organizacyjnym Towarzystwa Przyjaciół Łużyc, służył swoją pomocą przy tworzeniu statutu. Ostatecznie stowarzyszenie przyjęło nazwę: Polskie Towarzystwo Przyjaciół Narodu Łużyckiego. Nie wziął już udziału w zjeździe Sokolstwa łużyckiego w Radworze w 1931 r.

Poza Łużycami w kręgu zainteresowań kaliskiego adwokata znalazły się zagrożone germanizacją kresy polskie. Piesze wędrówki odbył Parczewski po Śląsku Dolnym, Górnym i Cieszyńskim, poznawał wioski kaszubskie, był na Mazurach, interesował się także Wileńszczyzną oraz Chełmszczyzną. W roku 1881 w Poznaniu wszedł Parczewski jako członek założyciel w skład tajnego Komitetu Niesienia Pomocy Mazurom, przekształconego następnie w Centralny Komitet dla Mazurów, Śląska i Pomorza. Zebrania Komitetu miały miejsce najczęściej w kaliskim mieszkaniu Parczewskiego, a udział w nich brali m.in. Wojciech Kętrzyński¹⁶ i Antoni Osuchowski¹⁷. W Lecu (dziś Giżycko) odwiedził Parczewski w 1882 r. działacza mazurskiego Marcina Giersza¹⁸, któremu posyłał później polskie książki i czasopisma.

Latem roku 1881 odbył Parczewski wędrówkę po Śląsku Średnim w okolicach zamieszkałych przez ludność polską w znacznej części ewangelicką. Podczas przemierzania zamierzonej trasy został aresztowany przez żandarmów pruskich. Po zwolnieniu z aresztu odbył wędrówkę po drugiej części zaplanowanej trasy. Wynikiem tej podróży było podjęcie myśli wydawania pisma pt. „Nowiny Śląskie”.

---

¹⁵ Wybrał i oprac. A. Zieliński, Wrocław 1975, s. 103-105.

¹⁶ Wojciech Kętrzyński (1838–1918), historyk, dyrektor Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, działacz mazurski, poeta.

¹⁷ Antoni Osuchowski (1849–1928), adwokat, działacz społeczno-oświatowy i polityczny, publicysta, mecenas nauki i oświaty.

¹⁸ Marcin Giersz (Gerss) (1808–1895), nauczyciel, redaktor i pisarz mazurski; zajmował się także archeologią i bibliofilstwem.

Redagowanie „Nowin” wiązało się z częstymi wyjazdami do Wrocławia, w czasie których nawiązywał Parczewski kontakty z młodzieżą akademicką, pochodzącą ze Śląska. Organizował dla studentów wycieczki, w 1883 r. do Krakowa na uroczystość poświęconą królowi Janowi III Sobieskiemu, a w 1888 r. w Tatry.

Wcześniej bywał Parczewski w Bytomiu, na Mazurach wschodnio-pruskich, na Kaszubach, gdzie wędrował po powiatach bytowskim, lęborskim i słupskim, które opisał w pracy *Szczątki kaszubskie w prowincji pomorskiej. Szkic historyczno-etnograficzny* (1896). Dwukrotnie odbył Parczewski wędrowkę po Kaszubach, w roku 1880 i 1885. Podczas drugiej podróży po Kaszubach organizował polskie czytelnice ludowe. Wędrowka po zachodnich wsiach w Cieszyńskim doprowadziła go do wniosku, że czeskie pretensje do tej dzielnicy są nieuzasadnione. Na Mazurach odwiedził powiaty lecki i węgorbski.

Wędrując w 1883 r. po Pojezierzu Mazurskim w ówczesnych Prusach Wschodnich, w celach kwerendy bibliotecznej, trafił do Królewca, następnie odwiedził Tylżę, gdzie wpisał się do miejscowego litewskiego towarzystwa literackiego, zajmującego się badaniem naukowym zagadnień litewskich. Dla poparcia rozwijającego się narodowego ruchu litewskiego zaprenumerował Parczewski wydawane latynką czasopismo „Auszra”.

Rządowy projekt wydzielenia guberni chełmskiej z Królestwa Polskiego skłonił Parczewskiego do odbycia kilkutygodniowej wędrowki w lecie 1908 r. po powiatach chełmskim, bielskim, włodawskim i radzyńskim.

Kolejne zainteresowania Parczewskiego wiążą się z ruchem celtyckim. Pod koniec XIX w. odbył wędrowkę po Bretanii oraz w ciągu kilku lat (1900–1904) jeździł do Irlandii i Walii. Od 1895 r. był członkiem The Society for the Preservation of the Irish Language (Towarzystwo dla Zachowania Języka Irlandzkiego). Na kongresie panceltyckim w Dublinie w 1900 r. przedstawił referat o Macierzy szkolnej w krajach słowiańskich, zachęcał słuchaczy do zakładania analogicznych stowarzyszeń wśród narodów celtyckich. Na przełomie sierpnia i września 1904 r., na kongresie panceltyckim w Carnarvon, poświęconym kwestii odrodzenia celtyckiego, rozpowszechniania myśli zjednoczenia duchowego narodów pochodzenia celtyckiego, stanu języków,

szkół i oświaty ludów celtyckich, A. Parczewski przedstawił referat pt. *Rzut oka na mapę językową Europy wraz z projektem ligi pokojowej dla obrony mniejszości językowej*¹⁹, opublikowany później w Paryżu (1904). Na łamach czasopisma „Celtia” (1904) przedstawił następnie projekt założenia stowarzyszenia, którego celem miało być wskrzeszenie języka celtyckiego wygasłego, w Kornwalii w końcu XVIII w. Projekt został zrealizowany, a Parczewski w uznaniu zasług dla ruchu panceltyckiego w 1901 r. przyjęty został przez Eisteddfod, czyli Zgromadzenie Bardów i Druidów na barda Walii.

W roku 1914 po przeniesieniu się do Warszawy zajął się Parczewski organizowaniem pomocy dla uchodźców z Kalisza. W grudniu tego samego roku został członkiem założonego tam Towarzystwa Niesienia Pomocy Biednym Rodzinom Polaków Uczestniczących w Wojnie oraz Zubożałej przez Wojnę Ludności Polskiej, a po jego przekształceniu się w 1915 r. w Polskie Towarzystwo Pomocy Ofiarom Wojny, został jego prezesem. Wiosną roku 1915 przewodniczył w Petersburgu zjazdowi towarzystw mających podobne zadania.

Nie zapominał jednak o Kaliszu. Razem z siostrą Melanią wspierał szeregi Towarzystwa Wzajemnej Pomocy byłych Wychowawców Szkół Kaliskich w Warszawie, które niosło w tym czasie pomoc kaliszanom przebywającym w stolicy po zniszczeniu Kalisza 1 sierpnia 1914 r., udzielał się w zarządzie Towarzystwa, a w 1915 r. został jego członkiem honorowym.

Działalność polityczna

Już podczas studiów działał Parczewski w studenckich organizacjach konspiracyjnych, zetknął się wówczas prawdopodobnie z Adamem Szymańskim. W roku 1878 przebywał kilkakrotnie we Lwowie, gdzie spotkał się z Agatonem Gillerem²⁰ i Wacławem Koszycem²¹, co było powodem pierwszej rewizji

¹⁹ „Tygodnik Ilustrowany” 1904, nr 39, s. 749.

²⁰ A. Giller (1831–1887), dziennikarz, konspirator, działacz niepodległościowy.

²¹ W. Koszyc (właściwe nazwisko Wołodźko Walery Wacław) (1831–1904), działacz konspiracyjny, pisarz.

rosyjskiej. Szczególnie wypytywano go wtedy o kontakty z Adamem Szymańskim²².

W mieszkaniu Parczewskiego w Kaliszu przy ul. Babinej 3 pod koniec XIX w. odbywały się przez wiele lat tajne wykłady dla uczniów szkół średnich z zakresu geografii, historii i literatury polskiej, które prowadziła siostra Parczewskiego, Melania. Cykl wykładów na temat powstania styczniowego miał tam także Parczewski.

W czerwcu 1900 r. Parczewski powołany został na ławnika przy magistracie kaliskim, został później honorowym radnym miasta Kalisza. W latach 1905–1908 był członkiem Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego w Kaliszu, z szeregów Stronnictwa wystąpił pod koniec 1908 r.

W marcu 1905 r. znalazł się Parczewski w składzie delegacji społeczeństwa Królestwa Polskiego do Petersburga w sprawie przywrócenia języka polskiego w szkołach. Było to zapewne jednym z powodów jego aresztowania w grudniu tego samego roku. Główny powód zatrzymania stanowiło jednak wystosowanie przez Parczewskiego zażalenia na postępowanie rosyjskiej policji i oddziałów wojskowych w czasie zaburzeń czerwcowych 1905 r. w Kaliszu. W dniu zwolnienia (22 grudnia) ogłoszono stan wojenny i władze ponownie zamierzały go aresztować. W porę uprzedzony, opuścił mieszkanie, przedostał się na Śląsk Cieszyński, a następnie do Galicji. Władze sądowe umorzyły śledztwo w marcu 1906 r. W maju tego roku, po uzyskaniu mandatu poselskiego (został posłem guberni kaliskiej do Dumy Państwowej), powrócił do Kalisza. Reprezentował ziemię kaliską także w trzech kolejnych Dumach.

W I Dumie wchodził Parczewski w skład zespołu opracowującego regulamin Koła Polskiego. Był członkiem siedmioosobowej Komisji Parlamentarnej i trzyosobowej Delegacji, kierujących działaniami Koła Polskiego. Pracował w Komisji Rolnej (Agrarnej) oraz Równości Obywatelskiej

---

²² A. Szymański (1852–1916), prozaik; posiadacz biblioteki, w której zgromadził sporo druków kaliskich. Studiował na Wydziale Prawa rosyjskiego Uniwersytetu Warszawskiego, za udział w spisku patriotycznym (1877 r. z J. L. Popławskim założył Związek Synów Ojczyzny, związany z Konfederacją Narodu Polskiego) zesłany w 1878 do Jakucji, do kraju wrócił w 1895 r.

(Równouprawnienia). W II Dumie (od 19 lutego 1907 r.) nadal był członkiem Komisji Parlamentarnej Kola Polskiego, pracował także w komisjach Wyznaniowej oraz Specjalnej. W III Dumie, do której mandat uzyskał 31 października 1907 r., działał dalej w Komisji Wyznaniowej, pracował w komisjach: Spraw Robotniczych, Wniosków Prawodawczych oraz Reform Sądowych. Był też członkiem komisji specjalnych, rozpatrujących projekt zmian ustrojowych w Finlandii i ochrony zabytków. W latach 1908–1911 bronił Chełmszczyzny przed wyłączeniem z granic Królestwa Polskiego. Po wniesieniu projektu w tej sprawie na Plenum Dumy (sesja 1910/1911), zabierał głos w obronie polskości Chełmszczyzny 40 razy; niestety projekt rządowy przeszedł. Przez pewien czas uczestniczył Parczewski w pracach komisji finansowej oraz komisji kontrolującej wykonanie budżetu.

Jako poseł ziemi kaliskiej wszedł Parczewski w 1912 r. do IV Dumy, pracując w komisjach: do spraw Reform Sądowych, Redakcyjnej i Wyznaniowej oraz w komisjach: Spisu Ludności, Prasowej i Regulaminowej. W dwóch ostatnich Dumach zabierał głos w sprawach prześladowania kościoła katolickiego, w sprawach szkolnych, sądownictwa, w sprawie ziemstwa w guberniach zachodnich, w czerwcu 1914 r. podkreślił potrzebę utworzenia polskiego uniwersytetu w Warszawie.

W roku 1914 wszedł Parczewski w skład tzw. Bloku Partii Niepodległościowych (początkowo zakonspirowanego), któremu przewodniczył. Główną myślą programu politycznego Bloku było założenie odzyskania po wojnie pełnej niepodległości Polski. Z tą myślą dla publikacji, przedstawiającej stan, przeszłość i potrzeby Polski, wydanej w 1918 r. w Szwajcarii w dwóch wersjach językowych: francuskiej (*La Pologne, son histoire, son organisation et sa vie*) i niemieckiej (*Polen, Entwicklung und gegenwaertigen Zustand*), opracował Parczewski rozdziały dotyczące położenia prawnego Kościoła katolickiego w Polsce, historii oraz struktury politycznej i administracyjnej zaboru pruskiego.

List otwarty w sprawie politycznej konieczności wskrzeszenia państwa polskiego wystosował Parczewski już latem 1916 r. do hrabiego Zygmunta Wielopolskiego, członka rosyjskiej Rady Państwa; złożył go także w redakcji „Nowej Gazety”.

Cenzura niemiecka wstrzymała jednak jego publikację, ukazał się dopiero 24 września („Nowa Gazeta”, nr 436) i 1 października („Gazeta Opolska” nr 148). W roku 1916 został Parczewski członkiem Komitetu obchodów 125 rocznicy Konstytucji 3 Maja i Komitetu przyjęcia w Warszawie Legionów.

W tym samym roku powołany został w skład Rady Miejskiej miasta Warszawy (24 lipca 1916 r.– 22 lutego 1919 r.), od marca 1918 pełnił funkcję jej wiceprzewodniczącego. Przewodniczył Komisji Regulaminowo-Prawnej, był członkiem Komisji Statutowej (od 31 maja 1917 r.), której zadaniem było opracowanie nowego statutu m. st. Warszawy.

W lutym 1917 r. wszedł Parczewski w skład Tymczasowej Rady Stanu (TRS) powołanej do życia w grudniu 1916 r. przez okupacyjne władze niemieckie i austro-węgierskie, która jako organ opiniotwórczy miała przygotowywać projekty ustaw. Najdłuższą funkcjonującą komisją TRS była Komisja Konstytucyjno-Sejmowa, podzielona na dwie podkomisje: sejmową, której przewodniczył Zdzisław Lubomirski, i konstytucyjną, na czele której stanął A. Parczewski. Był też Parczewski członkiem Komisji do spraw Jeńców oraz członkiem Rady Sekcji Wyznań Religijnych w Departamencie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Został wiceprezesem powstałego w czerwcu 1917 r. Centrum Narodowego, utworzonego z połączenia kilku inteligentnych grup politycznych: Ligi Państwowości Polskiej, Stronnictwa Polskiej Demokracji, Zjednoczenia Ludowego i bezpartyjnych.

Z wyboru kaliskiego sejmiku powiatowego w roku 1918 został członkiem Rady Stanu Królestwa Polskiego²³, pracował tam w komisjach: Ochrony Lokatorów, Redakcyjnej i Sejmowej oraz przewodniczył Komisji Głównej i Komisji Sądowej.

Pod koniec 1918 r. dla potrzeb Biura Prac Kongresowych w Paryżu opracował kilka referatów, uzasadniając stanowisko polskie w sprawie granic zachodnich prawami historycznymi i stosunkami etnograficznymi. Postulował włączenie do Polski ziem leżących na wschód od Odry wraz z Wrocławiem (Śląsk), powiatów lęborskiego, bytowskiego i słupskiego (Pomorze). Prace te opublikowane zostały w 1919 r. w „Przeglądzie

---

²³ Powołana na mocy ustawy Rady Regencyjnej z 4 lutego 1918 r., rozwiązana 7 października 1918 r. przez Radę Regencyjną.

Dyplomatycznym” i w broszurze *W sprawie granic zachodnich Polski*.

Ubiegał się także Parczewski o mandat do Sejmu Ustawodawczego, w styczniu 1919 r., w okręgu warszawskim, niestety bezskutecznie. W roku 1919 został starszym radcą i kierownikiem Wydziału VI Prokuratury Generalnej, obejmującego sprawy kościelne i szkolne. Znalazł się również w składzie Komisji Kodyfikacyjnej RP, powołanej w czerwcu 1919 r. w celu unifikacji i kodyfikacji prawa polskiego. Działal ponadto w sekcjach prawa cywilnego oraz procedury cywilnej, przewodniczył podkomisjom egzekucyjnej i hipotecznej

W latach 1920–1922 stał na czele Wileńskiego Komitetu Plebiscytowego dla Śląska i Mazur wschodniopruskich, którego zadaniem było zbieranie funduszy i ułatwianie wyjazdu przebywającym tam Polakom, mającym prawo głosu w plebiscycie.

W listopadzie 1922 r. kandydował Parczewski do Sejmu i Senatu I kadencji z listy Zjednoczenia Państwowego na Kresach, reprezentując Prawicę Narodową. Niestety mandatu nie uzyskał. Ponownie brał udział w wyborach do Sejmu i Senatu II kadencji, startując z listy Monarchistycznej Organizacji Wszechstanowej. Ponieważ po raz kolejny nie zdobył mandatu, wycofał się z czynnego życia politycznego²⁴.

Działalność naukowa

Oprócz pracy zawodowej i szerokiej działalności społecznej czas wypełniała Parczewskiemu praca naukowa. W jego dorobku są prace historyczne z zakresu prawa, zagadnień ekonomicznych, etnografii i językoznawstwa, oświaty oraz dotyczące Łużyc.

Uczestniczył Parczewski w wielu zjazdach naukowych, w roku 1880 w Zjeździe Historyków Polskich im. Długosza w Krakowie, dziesięć lat później we Lwowie w II Zjeździe Historyków Polskich. Na III Zjeździe Historyków Polskich w Krakowie (4–6 czerwca 1900 r.) wygłosił referat pt. *O zbadaniu granic i liczby ludności polskiej na kresach obszaru etnograficznego polskiego*.

---

²⁴ Szerzej nt. działalności politycznej patrz: E. Andrysiak, *Książka i ludzie książki...*

Z referatem *O potrzebie wzajemności literackiej z ludami słowiańskimi*²⁵ wystąpił na Zjeździe Literatów i Artystów Polskich w Krakowie (14–15 września 1883 r.), postulując m.in. wydawanie ogólnosłowiańskiej bibliografii.

Jako prawnik brał Parczewski udział w Zjazdach Prawników i Ekonomistów Polskich. W 1886 r. na I Zjeździe w Krakowie przedstawił referat *O relacji sędziego przy wprowadzeniu sprawy w postępowaniu cywilnym. O rzeczach wolnych od egzekucji* mówił na II Zjeździe Prawników i Ekonomistów Polskich we Lwowie w 1889 r. We wrześniu 1893 r. na III Zjeździe Prawników i Ekonomistów Polskich w Poznaniu przedstawił referat *O przemyśle domowym ze szczególnym uwzględnieniem Wielkopolski*. Na Zjazd Prawników Polskich w Warszawie w 1920 r. przygotował wystąpienie pt. *O powołaniu naszego czasu do uchwalenia jednolitego kodeksu cywilnego w Polsce*. Na kolejnym Zjeździe Prawników Polskich w Wilnie w 1924 r. wygłosił referat pt. *Rewizja czy kasacja?*

Z dwoma referatami wystąpił Parczewski na Zjeździe Literatów i Dziennikarzy Polskich we Lwowie w 1894 r., mówił tam *O literaturze ludowej Śląska Pruskiego i Łużyc* oraz przedstawił *Rzut oka na literaturę dla ludu w dzielnicy zostającej pod panowaniem rosyjskim*.

W roku 1925 na Zjeździe Zrzeszonego Ziemianstwa Polskiego w Warszawie wypowiedział się w kwestii reformy rolnej w referacie pt. *Czy projekt ustawy o reformie rolnej zgodny jest z konstytucją*.

Działal Parczewski w wielu towarzystwach naukowych, w roku 1881 przyjęty został w poczet członków Towarzystwa Naukowej Pomocy dla Księstwa Cieszyńskiego, w 1882 r. został członkiem Litewskiego Towarzystwa Literackiego (Litauische Literarische Gesellschaft). Był członkiem rzeczywistym Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych w Królestwie Polskim (od 1884 r.), Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego (od stycznia 1886 r.) i Kasy Pomocy dla Osób Pracujących na Polu Naukowym im. Dra Józefa Mianowskiego. Od czerwca 1915 r. był członkiem rzeczywistym Towarzystwa Naukowego Warszawskiego, w 1918 r. wchodził w skład jego zarządu. Prezesował wileńskiemu

²⁵ Referat opublikowany w „Kraju” 1884, nr 11.

Oddziałowi Towarzystwa Historycznego (zał. w 1925 r.), był członkiem honorowym Towarzystwa Historycznego we Lwowie.

Znalazł się też Parczewski w gronie inicjatorów utworzenia Towarzystwa do Badania Dziejów Reformacji w Polsce. Towarzystwo powstało w Warszawie w 1920 r., przystąpili do niego badacze różnych wyznań, a Parczewski wszedł w skład pierwszego zarządu.

W zebraniu konstytuującym stowarzyszenie udział wzięli profesorowie: Stefan Ehrenkreutz, Stanisław Kętrzyński, Stanisław Kot, Józef Paczkowski, Leon Petrażycki i wspomniany wyżej Parczewski oraz: Jan Heurich, ks. Juliusz Bursche, Władysław Semadeni, Jakub Glass, Edward Geisler, dr Józef Siemieński, dr Emil Kipa, dr Wincenty Łopaciński, ks. Adolf Rondthaler, ks. August Loth, Józef Evert, Jerzy Kumatowski, Kazimierz Loewe, adwokat Alfred Bursche, Jerzy Hirszowski. Celem Towarzystwa było popieranie i prowadzenie badań nad dziejami reformacji w Polsce, popularyzacja wiedzy w tym zakresie i prowadzenie działalności wydawniczej uwzględniającej publikację źródeł.

Parczewski stanął także na czele Towarzystwa Prawniczego im. Ignacego Daniłowicza w Wilnie, założonego z jego inicjatywy w 1922 r. Od 1906 r. związany był z Towarzystwem Przyjaciół Nauk w Wilnie, inicjując z gronem osób jego utworzenie. Przewodniczył później (od 1923 r.) III Wydziałowi tego Towarzystwa, obejmującego filozofię, historię i nauki prawno-społeczne. W 1923 r. w uznaniu zasług na polu społecznym i naukowym otrzymał tytuł członka honorowego, a w 1927 r. po śmierci Władysława Zahorskiego został prezesem wileńskiego TPN.

Członkostwo honorowe przyznało mu także wileńskie Towarzystwo Lekarskie, a Sąd Okręgowy w Wilnie nadał tytuł sędziego honorowego.

Był też Parczewski członkiem Komisji Historycznej Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie i Rady Archiwalnej w Warszawie (1922–1933). Za wybitną twórczość naukową prezydent Rzeczypospolitej Stanisław Wojciechowski odznaczył

Parczewskiego Krzyżem Komandorskim Orderu Polonia Restituta (1925)²⁶.

Twórczość piśmiennicza

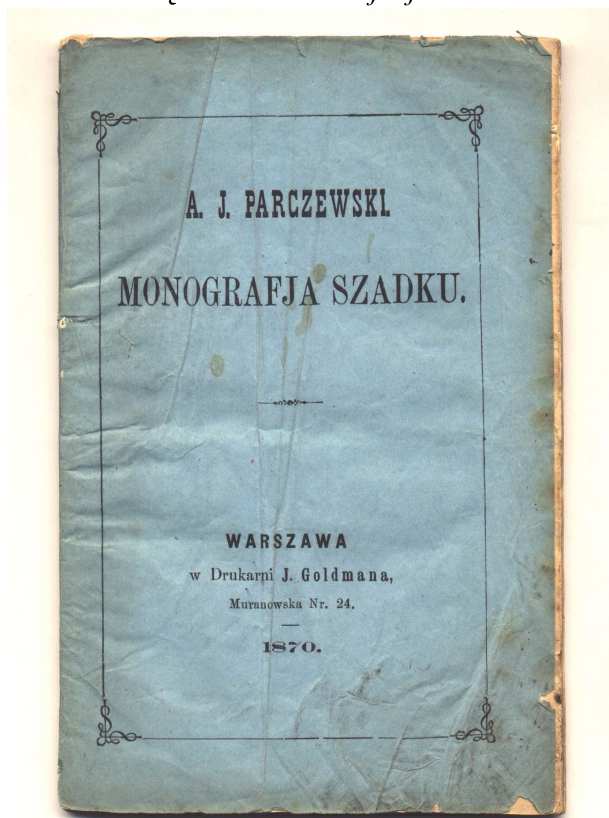
Szerokie zainteresowania Parczewskiego znalazły odbicie w jego pracach z zakresu historii, prawa, oświaty i szkolnictwa wyższego, etnografii i Łużyc, które zaczął publikować po ukończeniu studiów, ale jeszcze w czasie pobytu w Warszawie. Pierwsze publikacje naukowe przyniósł rok 1870, ukazały się wówczas dwie prace o tematyce historycznej: *Monografia Szadku*, dedykowana przez autora Józefowi Junoszy Szaniawskiemu – archiwście akt dawnych w Kaliszu oraz, *Rozwój historyczny ekonomiki*, ogłoszony na łamach „*Ekonomisty*”.

Warto w tym miejscu przytoczyć wstęp do *Monografii Szadku*, poświęconej rodzinnym stronom, w którym podkreślał Parczewski, że do poznania historii narodu, obok dziejów dużych miast – mających już swoje monografie – potrzebne są także opracowania dotyczące mniejszych miejscowości:

„Od dawna już dla nauki dziejów uznana jest ważność wyświecania drobnych szczegółów wewnętrznego życia narodu, przede wszystkim zaś ważność monografii pojedynczych miast i okolic. To też nic dziwnego, że nie ma już prawie znacniejszego miasta na całym obszarze dawnej Rzplitej, które by nie posiadało mniej lub więcej dokładnego opisu swych dziejów, – ma Poznań swego Łukaszewicza, Kraków Grabowskiego, Lublin Sierpińskiego, Warszawa Sobieszczańskiego itd. Wszyscy oni w głównych zarysach przynajmniej wyjaśnili przeszłość ulubionych sobie grodów. Inaczej rzecz się ma co do mniejszych miast i miasteczek dawnej Polski: koleje ich życia słabszej doniosłości i mniej wpływowego znaczenia, nie od razu ściągnęły na siebie oko miłośnika pamiętek historycznych, a jednakże bez poznanienia się z tymi drobnymi szczegółkami działalności ubiegłych pokoleń nie może być mowy o historii miast, a tym samym i o ogólnych dziejach wewnętrznego życia kraju. Tą myślą powodowany wydaję na widok publiczny »Monografię Szadku«. Skromny to materiał historyczny, nie ma pretensji do szumnego tytułu rozprawy; kilka szczegółów

²⁶ Szerzej nt. działalności naukowej patrz: E. Andrysiak, *Książka i ludzie książki...*

wygrzebanych z archiwalnego kurzu dawnych dokumentów, kilka pamiątek tak niedawno upłynionej, a tak dalekiej już przeszłości, które chciałem od zagłady niepamięci ochronić – ot i wszystko, co się na tych kilkudziesięciu kartkach znajduje”.

Fot. 5. A. J. Parczewski, *Monografia Szadku*, Warszawa 1870. Okładka.
Źródło: Kalisz, Książnica Pedagogiczna im. A. Parczewskiego

W książeczce o niewielkich rozmiarach (18,5 x 12 cm), o objętości 100 stron, przedstawia Parczewski historię Szadku, który odwiedzali królowie i w którym odbywały się sejmiki, podaje informacje o kolejnych szadkowskich starostach, pisze o przywilejach i nadaniach królów oraz o szadkowskich kościołach. W aneksie zamieścił autor teksty 6 dokumentów: przywilej króla

Aleksandra z 1505 r., potwierdzający i uwalniający od powinności świeckich fundację księży mansonarzy w Szadku, przywilej Zygmunta Augusta z 1562 r., potwierdzający nadania dla szadkowskiego kościoła, ustawy: cechu krawieckiego w Szadku z 1547 r., cechu garncarskiego z 1618 r. i cechu kuśnierskiego z 1623 r. oraz wilkierz mieszczan szadkowskich z 1638 r.

W latach 1873–1876 rozprawy historyczne Parczewskiego ukazały się w „Noworoczniku Piotrkowskim” (*Hieronim Bużeński, podskarbi koronny*, 1873) i „Noworoczniku Kaliskim”²⁷: *Notatki archeologiczne z Sieradzkiego* (1875), *Spytek z Tarnowa, podskarbi wielki koronny, wojewoda sieradzki* (1876), *Zdjęcie z krzyża, obraz w wielkim ołtarzu kościoła Ś-go Mikołaja w Kaliszu* (1876), ta ostatnia poświęcona obrazowi mistrza Rubensa.

Kolejne prace w dorobku Parczewskiego to odczyt wygłoszony w 1873 r. z okazji 400 rocznicy urodzin Mikołaja Kopernika (*O Koperniku. Wykład publiczny w dniu jubileuszowym 19 lutego 1873*), wydawnictwo źródłowe *Rejestr poborowy województwa kaliskiego 1618–1620* (Warszawa 1879), *Szpitala i zakłady dobroczynne wobec projektu samorządu miejskiego na tle stosunków guberni kaliskiej* (Kalisz 1911) czy *Rys historyczny Towarzystwa Kredytowego miasta Kalisza* (Kalisz 1911), opracowany na jubileusz 25-lecia jego działalności.

W 1933 r. w „Roczniku Łódzkim” pisał na temat pochodzenia nazwy Łódź. Powrócił także Parczewski do wspomnień z powstania styczniowego, które pt. *Powstanie styczniowe w okolicach Łodzi. Wspomnienia z lat chłopięcych* opublikował w drugim tomie „Rocznika Oddziału Łódzkiego Polskiego Towarzystwa Historycznego” (1929/1930). Przypomina tu m. in., iż ojciec jego – Hipolit Parczewski – jako jeden z pierwszych uwłaszczył chłopów, pisze o przygotowaniach (późna jesień 1862 r.) matki do przyjęcia rannych („*skubała szarpie dla przyszłych rannych*”), w czym pomagały jej dzieci: Alfons i Melania. Wspomina Parczewski pierwszych rannych, którzy trafili do Wodzierad w początkach powstania (ranni w bitwie pod Nowosolną), przebywających w dworze ochotników oczekujących na zbrojne oddziały w celu przyłączenia się do nich oraz oddziały powstańcze, zatrzymujące się we dworze, a także aresztowanie ojca

²⁷ Ukazały się dwie edycje „Noworocznika” na rok 1875 i 1876.

i jego uwięzienie w Łodzi. Kilkakrotnie próbował Parczewski wstąpić w szeregi powstańców: pierwsza próba nie udała się z powodu rozbicia oddziału, do którego chciał wstąpić, kolejne z powodów odmowy dowódców, ostatnia udaremniona została przez matkę.

W twórczości Parczewskiego widoczna jest tematyka związana z kościołem. W 1900 r. w „Wiśle” opublikował *Odezwę w sprawie podań o św. Wojciechu*, w 1903 r. w „Przeglądzie Katolickim” zamieścił artykuł pt. *Jubileusz męczenników kazimierskich*. W pracy *Początki chrystianizmu w Polsce i misja irlandzka* (1902) postawił hipotezę o początkach chrześcijaństwa sięgających w Polsce wieku IX, wiążąc ją z wpływami działalności zakonników irlandzkich na naszych ziemiach. Udowodnił, że biskupi z Auch – Porcharius Proculejan z pierwszej połowy VI w. dostali się do źródeł polskich przez przypadek (*Prohor i Prokulf w katalogach biskupów krakowskich*)²⁸.

Do istotnych ze względu na omawiane zagadnienia należą prace dotyczące dawnego polskiego prawa sądowego (*Sprawa o zabójstwo przed sądem miejskim kaliskim r. 1784*²⁹, *Praktyka wielkopolska w stosunku do lat licowych*³⁰) i prawa prywatnego (*Rys historyczny hipoteki polskiej*³¹). Z zakresu prawa cywilnego ukazały się: *Zabezpieczenie dowodu*³², *O projekcie kodeksu cywilnego w Niemczech*³³, *O relacji sędziego przy wprowadzeniu sprawy w postępowaniu cywilnym*³⁴. Cenny przyczynek do poznania praktyki procesowo-cywilnej sprzed 1876 r. stanowią *Wspomnienia patrona trybunału o dawnej procedurze cywilnej w Królestwie Polskim*³⁵.

W roku 1925 opublikował Parczewski swoje poglądy na temat kodyfikacji prawa cywilnego w Polsce (*Uwagi nad*

²⁸ „Przegląd Historyczny” 1907, t. 4, z. 2, s. 135–148.

²⁹ „Gazeta Sądowa Warszawska” 1875.

³⁰ Tamże, 1876.

³¹ Tamże, 1918.

³² Tamże, 1883.

³³ Tamże, 1890.

³⁴ „Przegląd Sądowy i Administracyjny” 1887.

³⁵ „Wileński Przegląd Prawniczy” 1932.

kodyfikacją prawa cywilnego w Polsce), rok wcześniej artykuł, dotyczący kodyfikacji prawa kościelnego³⁶.

Aktualności po II wojnie światowej nabrała wydana w 1919 r. praca *W sprawie zachodnich granic Polski*, w której Parczewski przedstawił historyczne i etnograficzne uzasadnienie polskiego stanowiska w sprawie granic zachodnich.

Zabierał Parczewski także głos w kwestii oświaty i szkolnictwa wyższego. W 1905 r. ogłosił obszerny materiał statystyczny, dotyczący szkół rządowych (liczba uczniów, koszty utrzymania i dochody)³⁷. Czasy nauki w szkole średniej przedstawił w *Pamiętniku Zjazdu Wychowawców Szkół Kaliskich z 1923 r. (Moje wspomnienia szkolne z Kalisza, 1864-1865)*, walkę o szkołę polską na przełomie 1904 i 1905 r. oraz strajk szkolny w Kaliszu z 1905 r. wspominał w „Ziemi Kaliskiej” z 1930 r. (*Przed dwudziestu pięciu laty w Kaliszu*).

Na temat szkolnictwa wyższego, jego organizacji i zadań pisał Parczewski w kilku artykułach *W pilnej potrzebie wydziałów prawnych w uniwersytetach polskich*³⁸, *O zadaniach naszego akademickiego pokolenia*³⁹, *Do naszych absolwentów*⁴⁰, *O Szkole Głównej Warszawskiej nieco wspomnień*⁴¹.

Podsumowanie badań statystycznych, etnograficznych i językowych, dotyczące Kaszub, zawarł Parczewski w szkicu historyczno-etnograficznym pt. *Szczątki kaszubskie w prowincji pomorskiej*⁴².

Do ważnych w dorobku Parczewskiego należał referat *O zbadaniu granic i liczby ludności polskiej na kresach etnograficznego obszaru polskiego*, z którym wystąpił w Krakowie na III Zjeździe Historyków Polskich w 1900 r. W swoim

³⁶ „Kwartalnik Teologiczny Wileński” 1923/1924 i odb.: Wilno 1924.

³⁷ *Koszta oświaty w Królestwie Polskim*, „Biblioteka Warszawska” 1905, dodatek „Praca”, nr 6.

³⁸ „Gazeta Sądowa Warszawska” 1920, nr 13–14.

³⁹ Alma Mater Vilnensis. Jednodniówka „Dnia Akademika”, Wilno 1922.

⁴⁰ „Alma Mater Vilnensis” 1924, z. 2.

⁴¹ „Akademik Wileński” 1925, nr. 1.

⁴² „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego” 1896, t. 22 i odb.: Poznań 1896.

wystąpieniu podkreślił, iż język należy do najważniejszych czynników stanowiących o tożsamości narodowej⁴³.

W kręgu zainteresowań Parczewskiego znalazła się też literatura ludowa Śląska. Referat pt. *O literaturze ludowej Śląska pruskiego i Łużyc*, wygłoszony w 1894 r. na Zjeździe Literatów i Dziennikarzy Polskich we Lwowie, opublikowany został w pamiętniku zjazdu. Na łamach „Pracy” ogłosił w 1901 r. artykuł, zatytułowany *O literaturze ludowej Śląska*. Tematykę śląską poruszał także w pracach *Germanizacja powiatu olawskiego*⁴⁴, *Polskość na Śląsku w szeregu wieków*⁴⁵, czy *W sprawie zachodnich granic Polski*, gdzie zamieścił tekst pt. *Polacy na Śląsku średnim*⁴⁶.

Wiele artykułów i rozpraw, ogłoszonych w latach 1879–1931 na łamach kilkudziesięciu periodyków i gazet polskich oraz czasopism łużyckich poświęcił Parczewski Łużycom. Pierwsze „łużyckie” prace ukazały się w „Bibliotece Warszawskiej”; w roku 1879 *Ruch literacki na Łużycach* i w 1880 recenzja z 32 rocznika „Czasopisma Macierzy Łużyckiej” za rok 1879. Na początku lat osiemdziesiątych XIX w. opublikował *Z Dolnych Łużyc. Kilka zarysów i wspomnień*⁴⁷ oraz *Jan Ernest Smoler*⁴⁸. W piątym tomie *Słownika geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* (1884) zamieścił obszerny materiał dotyczący Łużyc. Na łamach „Czasopisa Maćicy Serbskeje” opublikował: *Prínoski k serbskiej bibliografiji z meščanskeje knihownje we Wrótsławiju* (Przyczynki do bibliografii serbsko-łużyckiej w bibliotece miejskiej we Wrocławiu, 1882), *Charakteristiske znamjo serbskołužiškeje onomastiki* (Charakterystyczna cecha onomastyki serbsko-łużyckiej, 1900), *Serbja w Pruskej po ličeniju luda z lěta 1890* (Serbowie łużyccy w Prusach podług spisu ludności z r. 1890,

⁴³ Tekst opublikowano w: *Pamiętnik marca Zjazdu historyków polskich*, t. 1. Kraków 1900; „Dziennik Poznański” 1900 i odb.: Poznań 1900, 40 s.

⁴⁴ „Wisła” 1890, t. 4, s. 751–758.

⁴⁵ Praca opublikowana w: *Warszawa Śląskowi. (Odczyty publiczne)*, wyd. 2. Warszawa 1920, s. 5–15.

⁴⁶ „Przegląd Dyplomatyczny” 1919, nr 8, s. 335–348.

⁴⁷ *Z Dolnych Łużyc. Kilka zarysów i wspomnień* (Z Delnich Lužic. Někotre wobrazy a dopomnjeńki). Preložene z nekotrymi wuwostajeńkami wot J. E. Smolerja. „Lužičan” 1879–1880, L. 19, č. 10, tož, „Wędrowiec” 188, t. 9 nr 212–216; przedruk z „Wędrowca”: Warszawa 1881, 31 s.

⁴⁸ „Kłosy” 1881, t. 33, nr 857–861; odb.: Warszawa 1883, 67 s.

1899). W roku 1898 napisał artykuł na temat reaktywowania i zadań oddziału historyczno-archeologicznego Macierzy Łużyckiej pt. *Wo nadawkach historisko-archeologiskeho wotrijada Maćicy Serbskeje*, a w 1902 r. wspomnienie poświęcone historykowi Wilhelmowi Józefowi Bogusławskiemu, przyjacielowi Łużyczan i członkowi honorowemu Macierzy Łużyckiej, autorowi *Rysu dziejów serbsko-łużyckich*⁴⁹. Z okazji jubileuszu 500-lecia Uniwersytetu Krakowskiego pisał o łużyckich i miśnieńskich wychowankach związanych z uczelnią w XV i XVI w. – *Łużičenjo a Mišnenjo na Krakowskej uniwersiće w XV a XVI letstotkomaj*⁵⁰.

Przez wiele lat pracował nad rękopiśmiennym psalterzem dolnołużyckim, a efekty prac opublikował w 1907 r. w „Časopisie Maćicy Serbskeje” w artykule *Delnjoserbski psalter we Wolfenbüttelu*⁵¹.

Pamiętał Parczewski również o jubileuszach. Do redakcji „Łużicy” w 1897 r. skierował list z okazji złotego jubileuszu Macierzy Łużyckiej, w 1900 r., na łamach tego samego pisma opublikował list adresowany do poety Jakuba Barta-Čišinskiego na 25-lecie jego twórczości. W 1904 r. natomiast „Časopis Maćicy Serbskeje” ogłosił jego list z okazji poświęcenia nowego gmachu Macierzy Łużyckiej w Budziszynie.

Zapisał się Parczewski również jako popularyzator literatury łużyckiej, dokonał przekładu z języka dolnołużyckiego dwóch utworów: Hajno Jordana *Bogumil. Opowiadanie jako Biblia ocaliła od śmierci* (1884) i Jurija Wingera *Na wycugu* (1885), które ogłosił pod pseudonimem Niklot. Przekłady obu opowiadań opublikowane zostały najpierw na łamach „Nowin Śląskich”, *Bogumil* wydany został dwukrotnie jako odbitka w 1884 i 1922 r.

Artykuły poświęcone tematyce ekonomicznej, prawnej, historycznej, kościelnej oraz aktualnym wydarzeniom zamieszczał Parczewski także na łamach gazet. Publikował listy otwarte oraz przemówienia wygłoszone w Dumie Państwowej, w której w latach 1906–1914 zasiadał jako poseł reprezentujący ziemię kaliską.

---

⁴⁹ Petersburg 1861.

⁵⁰ Praca w rozszerzonej wersji opublikowana została na łamach „Casopisa Maćicy Serbskeje” 1901, z. 2, 1902, z. 1 i w odb.: Budyšin 1902, 64 s.

⁵¹ Toż odb.: Budyšin 1907, 39 s.

Wielu osobom poświęcił wspomnienia, bądź to z okazji jubileuszu, bądź w związku z ich śmiercią.

Pisał o Kaliszu i ówczesnej guberni kaliskiej, m. in. o kwestiach gospodarki w guberni kaliskiej (1896–1897), w sprawie archiwum w Kaliszu (1918), odszkodowania dla miasta i kaliszian za zniszczenia dokonane w sierpniu 1914 r. oraz jego ekonomicznej odbudowy (1919). Nie pozostawał obojętny wobec aktualnych wydarzeń, m. in. wytykał błędy projektu miejskiej ustawy samorządowej (1924), zabrał głos na temat projektowanej ustawy rolnej (1925), pisał o stosunkach polsko-litewskich (1924)⁵².

Działalność wydawnicza

W pracowitym życiu Alfonsa Parczewskiego na uwagę zasługują podejmowane przez niego działania wydawnicze. W roku 1879 opublikował oparty na źródłach kaliskiego archiwum akt dawnych *Rejestr poborowy Województwa Kaliskiego 1618-1620*, uważał że wydawanie takich prac ma znaczenie dla historii gospodarczej.

Cenną inicjatywą Parczewskiego było utworzenie pisma dla polskich ewangelików na Śląsku, którego celem stała się obrona przed germanizacją. Gazeta pn. „Nowiny Śląskie” ukazywała się we Wrocławiu w latach 1884–1891, a kaliski adwokat miał udział zarówno w jej redagowaniu, jak i wydawaniu.

Znane są również inicjatywy edytorskie, podejmowane na rzecz Łużyc. Nakładem kaliszianina wydane zostały cztery edycje kalendarza dla dolnołużyckich Serbów pt. *Pratyja za dolojzno-lużyckich Sserbow...* na lata 1880–1883 (druk 1879–1882). Ogłosił Parczewski konkurs na czytanekę w języku dolnołużyckim, przeznaczoną dla dzieci. Nagrodę uzyskał nauczyciel Henryk Jordan, a czytanekę wydał Parczewski własnym nakładem w 1883 r. (*Zytańka, to jo pomoz sa takich, kenž ksčě bžes schulskeje huzby sserbskeje zytańe (lasowańe nahuknusch)*). Wobec Łużyczan miał także inne projekty, których niestety nie udało się zrealizować.

Kilka lat pracował Parczewski nad wydaniem cennego zabytku piśmiennictwa dolnołużyckiego, rękopiśmiennym

---

⁵² Szerzej nt. dorobku piśmienniczego patrz: E. Andrysiak, *Książka i ludzie książki...*

XVI-wiecznym psalterzem z Wolfenbüttel. Pracę pt. *Delnjoserbski psalter we Wolfenbüttelu* opublikował w Budziszynie w 1907 r., ze 150 psalmów psalterza ogłosił 15 pierwszych.

Pośród innych inicjatyw warto zwrócić uwagę na opracowany przez Parczewskiego *Katalog wystawy archeologicznej i zabytków sztuki urządzonej w Kaliszu w sali ratuszowej w maju i czerwcu 1900 roku* oraz wydanie pierwszego tomu pism siostry Melanii Parczewskiej (*Pisma*, Wilno 1929)⁵³.

Biblioteka

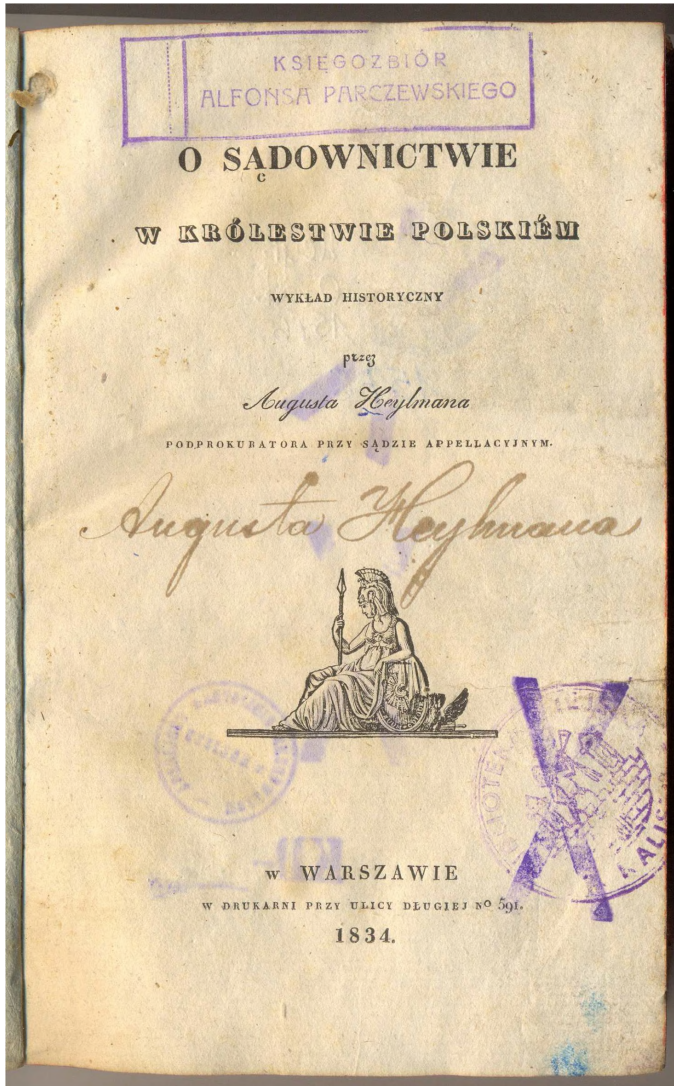
W ciągu kilkudziesięciu lat zgromadził Parczewski zbiory liczące blisko 7100 woluminów książek i czasopism, które stanowiły odbicie jego szerokich zainteresowań. W księgozbiornie dominowała literatura z zakresu prawa i historii, licznie reprezentowane było piśmiennictwo, dotyczące mniejszości narodowych (Łużyce, Śląsk, Irlandia, Szkocja, Kaszuby, Mazury, Chełmszczyzna), literatury i językoznawstwa. Sporą grupę (201 egz.) stanowiły w bibliotece starodruki, pośród których najliczniej reprezentowane były prace o tematyce prawniczej, poświęcone historii Polski i innych narodów oraz lusatica.

Poszczególne egzemplarze z biblioteki Parczewskiego opatrzone są pieczęcią własnościową z napisem: „*Księgozbiór Alfonsa Parczewskiego*”. Na wielu drukach występują noty rękopiśmienne, pieczęcie i naklejki z nazwami księgarń, czy antykwariatów, w których dokonywano zakupów, a także autografy zarówno Parczewskiego, jak i wcześniejszych właścicieli. Między innymi na wyklejce pracy Augusta Heylmana *O sądownictwie w Królestwie Polskim* (Warszawa 1834) widnieje rękopiśmienny napis: „*Z Księgozbioru Józefa Sikorskiego Rejenta w Szadku*”.

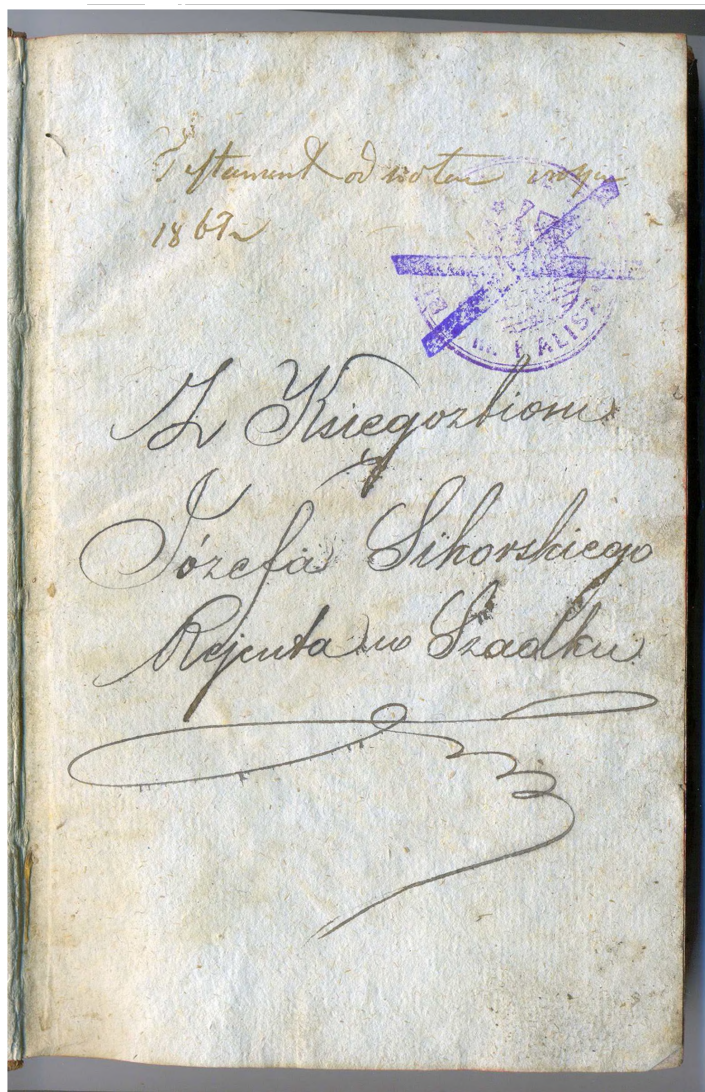
Interesujący zbiór stanowią egzemplarze z dedykacjami dla Parczewskiego od prawników, ekonomistów, historyków, etnografów, lekarzy, a także kaliszczan. Swoje prace ofiarowali Parczewskiemu m. in. Ludwik Finkel, Stanisław Krzyżanowski, Juliusz Kleiner.

---

⁵³ Tamże.

Fot. 6. A. Heylman, *O sądownictwie w Królestwie Polskim*, Warszawa 1834. Strona tytułowa
Źródło: Kalisz, Miejska Biblioteka Publiczna im. A. Asnyka, księgozbiór A. Parczewskiego

Fot. 7. A. Heylman, *O sądownictwie w Królestwie Polskim*, Warszawa 1834. Wyklejka.

Źródło: Kalisz, Miejska Biblioteka Publiczna im. A. Asnyka, księgozbiór A. Parczewskiego

Książki ze swojego księgozbioru prezentował kaliski adwokat na wystawach w Sieradzu i Kaliszu. Na sieradzkiej wystawie starożytności i dzieł sztuki w 1883 r., zorganizowanej z inicjatywy zbieracza i kolekcjonera lekarza Józefa Stanisławskiego z Sieradza, prezentował Parczewski dwa druki: *Catechismus in preussischer Sprach und dagegen das Deutsche* (1545), jeden z dwóch znanych wówczas egzemplarzy oraz *Das Neue Testament unsers Herrn Iesu Christi in die Nieder-Lausitzsche Wendische Sprache* w przekładzie Gottlieba Fabriziussa (Korjeń 1709)⁵⁴.

W roku 1900 r. natomiast na wystawie archeologicznej i zabytków sztuki w Kaliszu Parczewski eksponował: cenne zabytki sztuki z XVIII w., stare druki, druki dziewiętnastowieczne, plany i mapy oraz rękopisy (16), pośród których wymienić należy przywilej Zygmunta Augusta z 1562 r., obejmujący potwierdzenie nadań dla kościoła św. Idziego w Szadku z XIV w. (rękopis pergaminowy).

Losy biblioteki ważyły się przez kilka lat po śmierci właściciela. Ofertę kupna rodzina przedstawiła Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu i Belgradzie, zakupem zainteresowana była także strona czeska. Ostatecznie spadkobiercy, za sprawą Stefana Dybowskiego, zdecydowali się sprzedać zbiory magistratowi miasta Kalisza, co nastąpiło w 1938 r. W następnym roku księgozbiór trafił do Miejskiej Biblioteki Publicznej im. A. Asnyka. Ocalały po II wojnie światowej, znacznie zniszczony zbiór trafił do Muzeum Okręgowego Ziemi Kaliskiej (starodruki) i Miejskiej Biblioteki Publicznej im. A. Asnyka (druki wieku XIX i XX)⁵⁵.

* * * * *

Alfons Parczewski zmarł 21 kwietnia 1933 r. w Wilnie⁵⁶. Po nabożeństwie żałobnym, odprawionym w intencji zmarłego rektora 24 kwietnia, w którym uczestniczył arcybiskup wileński ksiądz Romuald Jałbrzykowski, zmarłego pożegnali

⁵⁴ *Zabytki archeologiczne*, „Kaliszanin” 1884, nr 86, s. 3; nr 87, s. 3.

⁵⁵ Szerzej nt. biblioteki i jej losów patrz: E. Andrysiak, *Książka i ludzie książki...*

⁵⁶ Bezpośrednią przyczyną śmierci było wyczerpanie organizmu na skutek braku snu spowodowanego bólem nerwu trójdzielnego.

przedstawiciele Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, Towarzystwa Prawniczego im. I. Daniłowicza, absolwentów Wydziału Prawa i Bratniej Pomocy Polskiej Młodzieży Akademickiej.

W kondukcje żałobnym, towarzyszącym rektorowi w drodze na dworzec kolejowy, udział wzięły korporacje akademickie, rodzina zmarłego, wicewojewoda wileński, profesorowie, reprezentanci świata naukowego, artystycznego, dziennikarskiego oraz rzesze wilnian. Ostatnią wolą zmarłego było spocząć obok siostry i rodziców w grobowcu rodzinnym na cmentarzu w Kaliszu.

Uroczystości pogrzebowe w Kaliszu – podobnie jak w Wilnie – stały się wielką manifestacją. Nabożeństwo żałobne w obecności przedstawicieli władz miasta, wojskowych, delegacji wyższych uczelni w kraju, przedstawicieli sądownictwa i innych odprawione zostało 26 kwietnia przez księdza prałata Jana Sobczyńskiego.

Kondukt pogrzebowy ulicami miasta prowadził ks. Sobczyński, przed ratuszem zmarłego rektora pożegnał, przewodniczący rady miejskiej mecenas Jerzy Dołęga-Kowalewski, po czym kondukt, prowadzony przez ks. prof. Ignacego Grabowskiego, wyruszył w kierunku cmentarza miejskiego. Za trumną, oprócz rodziny, przyjaciół, znajomych i tłumu kaliszan, w togach postępowali profesorowie uniwersytetów.

Przemówienia pożegnalne na cmentarzu wygłosili: ks. prof. I. Grabowski – prorektor Uniwersytetu Warszawskiego, dziekani Uniwersytetu Wileńskiego prof. Bolesław Wilanowski i prof. dr Waclaw Komarnicki, prof. dr Zygmunt Wojciechowski z Uniwersytetu Poznańskiego, mecenas dziekan Stanisław Kijeński, mecenas Jan Wieloński – w imieniu Prokuraturii Generalnej, Janusz Teodor Dybowski – wychowaniec Uniwersytetu Wileńskiego i Julian Biernacki z Warszawy – w imieniu Towarzystwa b. Wychowawców Szkół Kaliskich⁵⁷.

Pod koniec października 1933 r. rozpoczęły się w Warszawie przygotowania do zorganizowania uroczystości dla uczczenia śp. Alfonsa Parczewskiego. Powołanemu w tym celu zespołowi

---

⁵⁷ Opis uroczystości pogrzebowych zob. E. Andrysiak, *Książka i ludzie książki...*, s. 49–50; też, *Dwa pogrzeby. W siedemdziesiątą rocznicę śmierci Alfonsa Parczewskiego*. „Rocznik Kaliski” 2002, t. 28, s. 235–238.

złożonemu z ponad 50 osób przewodniczył prof. Uniwersytetu Wileńskiego Wacław Komarnicki. Do współpracy zaproszono dwóch kaliszian Feliksa Bruśnickiego i adwokata Jerzego Kowalewskiego b. prezesa rady miejskiej.

Uroczysta akademія odbyła się 17 grudnia w auli Uniwersytetu Warszawskiego. Udział w niej wzięli m. in. mieszkający w stolicy kaliszanie, głównie członkowie Komitetu Wzajemnej Pomocy b. Wychowawców Szkół Średnich Kaliskich z prezesem Julianem Biernackim na czele. Ponadto Kalisz reprezentowali: Emilia Bohowiczowa, Kazimierz Arnold, mecenas Kaniewski, Walenty Miler, Kazimierz Heins, Tymieniecki, Witold Biernacki, Olgierd Wilczewski, mecenas Botner, prof. Konopacki i wielu innych.

Uroczystość uświetnił występ Lutni Warszawskiej pod dyrekcją Piotra Maszyńskiego, po czym miały miejsce wystąpienia, przypominające działalność Parczewskiego na terenie Kalisza i Polski (mecenas Jerzy Dołęga-Kowalewski), pracę w Uniwersytecie Warszawskim (Józef Rafacz) i Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie (Wacław Komarnicki). Tadeusz Kraushar przedstawił udział Parczewskiego w Towarzystwie Pomocy Ofiarom Wojny, a Julia Wieleżyńska omówiła jego działalność na rzecz Łużyczan. Z nieznanых przyczyn – mimo powołania komitetu redakcyjnego – nie doszło wówczas do wydania książki poświęconej Parczewskiemu, uwzględniającej jego dokonania na polach społecznym, politycznym i ekonomicznym oraz wspomnienia osób z nim działających⁵⁸.

Kalisz uhonorował Parczewskiego w 1933 r. nadaniem jego imienia jednej z ulic miasta. Po II wojnie światowej ulica ta nazwana została imieniem Marcelego Nowotki i dopiero w roku 1990 przywrócono jej dawną nazwę.

W roku 1934 w rocznicę śmierci rektora w Uniwersytecie Wileńskim miała miejsce uroczystość odsłonięcia portretu A. Parczewskiego w sali nazwanej jego imieniem, w której udział wzięli ówczesny rektor W. Staniewicz, ks. prof. Bolesław Wilanowski z wystąpieniem zatytułowanym *O życiu i pracach*

---

⁵⁸ E. Andrysiak, *Książka i ludzie książki...*, s. 50–52; *taż*, *Dwa pogrzeby...*, s. 238–239.

śp. rektora Alfonsa Parczewskiego oraz byli uczniowie, w imieniu których głos zabrał Janusz Dybowski⁵⁹.

Wdzięczni Parczewskiemu – autorowi opublikowanej w 1870 r. *Monografii Szadku* – mieszkańcy tej miejscowości, m.in. Edmund Pertkiewicz z rodziną przygotowali uroczystość ku jego czci. Miała ona miejsce 1 czerwca 1957 r. na posiedzeniu Miejskiej Rady Narodowej. Zaproszony do udziału w akademii Walenty Parczewski z małżonką podzielił się z zebranymi wspomnieniami na temat krewnego, a posiedzenie Rady Miejskiej zakończyło się podjęciem uchwały dotyczącej wmurowania na gmachu powstającej szkoły tablicy pamiątkowej, poświęconej rektorowi Parczewskiemu oraz nazwania jednej z ulic miasta jego imieniem⁶⁰.

W Kaliszu dopiero w latach dziewięćdziesiątych XX w. odbyła się sesja poświęcona Parczewskiemu. Okazją ku temu stało się nadanie w maju 1994 r. ówczesnej Pedagogicznej Bibliotece Wojewódzkiej (obecnie Książnica Pedagogiczna) imienia Alfonsa Parczewskiego. W sesji pn. *Alfons Parczewski – człowiek i dzieło*, udział wzięli krewni rektora: wnuczka Antonina Meysztowiczowa z mężem Oskarem, synem Olgierdem z małżonką i wnukami Olgierdem i Filipem, a także Antoni Parczewski z Bydgoszczy. Podczas uroczystości Antonina Meysztowicz dokonała odsłonięcia tablicy pamiątkowej, poświęconej Parczewskiemu (projektu Wiesława Andrzeja Ożminy), umieszczonej na ścianie budynku Książnicy.

Kolejna sesja, zorganizowana 27 maja 2000 r., poświęcona była 150. rocznicy urodzin obojga rodzeństwa – Alfonsa i Melanii Parczewskich. Wzięli w niej udział przedstawiciele rodziny w osobach Oskara Meysztowicza, jego syna Jerzego – ówczesnego wicewojewody małopolskiego oraz przedstawicielki najmłodszego pokolenia – praprawnuczki Amandy.

W roku 2000 „Ziemia Kaliska” ogłosiła dla czytelników konkurs na kaliszana XX w. Jego rozstrzygnięcie w styczniu

---

⁵⁹ *Rocznica zgonu śp. Rektora Alfonsa Parczewskiego*. „Ateneum Wileńskie” 1935, t. 10, s. 570–571.

⁶⁰ W. Parczewski, *Wspomnienia o Alfonsie Parczewskim adwokacie, profesorze i rektorze Uniwersytetu [Wileńskiego]*, [w:] *Szkice z dziejów adwokatury*, pod red. R. Łuczywka, seria trzecia, Warszawa 1983, s. 121.

2001 r. przyniosło Parczewskiemu 3 miejsce w „srebrnej dziesiątce” najwybitniejszych kaliszan XX w.

Literatura

Andrysiak E., *Dwa pogrzeby. W siedemdziesiątą rocznicę śmierci Alfonsa Parczewskiego*, „Rocznik Kaliski” 2002, t. 28, s. 234–240.

Andrysiak E., *Książka i ludzie książki w życiu i pracy Alfonsa Parczewskiego*, Kalisz 2005.

Parczewski A., *Moje wspomnienia szkolne z Kalisza (1864–1865)*, [w:] *Pamiętnik Zjazdu Wychowawców Szkół Kaliskich, 8–9 wrzesień 1923*, Kalisz [1924].

Parczewski W., *Wspomnienia o Alfonsie Parczewskim adwokacie, profesorze i rektorze Uniwersytetu [Wileńskiego]*; [w:] „Szkice z dziejów adwokatury”, seria 3, pod red. R. Lyczywka.

Rocznica zgonu śp. Rektora Alfonsa Parczewskiego, „Ateneum Wileńskie” 1935, t. 10.

Inne ważniejsze publikacje dotyczące A. Parczewskiego

Jubileusz Prezesa Tow. Przyjaciół Nauk w Wilnie Rektora Alfonsa Parczewskiego, „Ateneum Wileńskie” 1930, z. 1–2.

Jubileusz rektora Alfonsa Parczewskiego, „Ziemia Kaliska” 1931, nr 4–12.

Kochański W., *Wspomnienie o Alfonsie Parczewskim*, „Strażnica Zachodnia” 1947, nr 1/3.

Korcz W., *Zapomniany historyk Ziemi Zachodnich Alfons Parczewski (1849–1933)*, „Przegląd Lubuski” 1976, nr 1.

Maksymowicz S., *Zagadnienia wydawnicze w działalności Alfonsa Parczewskiego*, „Roczniki Biblioteczne” 1970, z. 1–2.

Pol K., *Poczet prawników polskich*, Warszawa 2000.

Polski słownik biograficzny, t. 28, Wrocław 1980.

Rafacz J., *Alfons Parczewski jako badacz dawnego prawa sądowego polskiego*, „Rocznik Prawniczy Wileński”, 1935, t. 7.

Walczak K., *Alfons Parczewski – historyk i kaliszanie*, „Rocznik Kaliski”, 1990, t. 22.

Walczak K., *Alfonsa i Melanii Parczewskich biografie niezwykłe*, „Zeszyty Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk”, 2000, nr 6.

[Wićaz-Stollbergski O.] O.W., *Polak Alfons Parczewski w Serbach*, „Serbske Nowiny” 1935.

Wolff-Powęska A., *Alfons Parczewski (1849-1933) – w obronie polskości ziem zachodnich i północnych*, „Przegląd Zachodni” 1985, nr 1.